

Suvereni diktator i ugrožena sloboda

Silvana Bolčića – iako se dugo nismo sreli – poznam odavno, i za njega me vežu lepe uspomene.

Lepe, zato što sam ga u vreme socijalizma doživljavao kao kritički usmerenog intelektualca i vrsnog sociologa. Stoga ću s njim u raspravu ući bez ikakve težnje da ga ideološki i profesionalno diskvalifikujem. Naravno, to ne znači da neću nastojati da argumentativno pokažem da se ja i on sada dosta razlikujemo u pogledu na same stvari o kojima je reč.

U svojim brojnim novinskim tekstovima i knjigama pokušao sam da demonstriram da je sukob različitih etnonacionalizama bio osnovni unutrašnji uzrok raspada bivše Jugoslavije (kada to kažem mislim ne samo na etnonacionalizme većinskih već i manjinskih populacija). Takav stav naprosto potvrđuje empirijska evidencija. Naime, na prvim parlamentarnim izborima u čitavoj prethodnoj Jugoslaviji pobedili su oni koji su zaigrali na etnonacionalističku kartu: najuverljivije svedočanstvo o tome predstavlja BiH u kojoj su stranku Ante Markovića „do nogu“ potukle stranke sa etničkim predznakom. Drugim rečima, na tim izborima, pobedio je „građanin“ kao etničkom pripadnošću posredovani subjekt, koji glasa u skladu sa etničkim kriterijumima, a ne građanin koji, bez obzira na svoje etničko poreklo, glasa u skladu sa političkim kriterijumima. Ovakvim svojim pristupom ne želim sve etnonacionalizme staviti na istu ravan kad je reč o njihovim negativnom posledicama. NJime samo želim reći da je stara teza po kojoj je samo etnonacionalizam Slobodana Miloševića razbio Jugoslaviju naivna i neodrživa (inače, lično nisam ni u jednom svom tekstu ili knjizi podržao režim Slobodana Miloševića). Miloševića odavno već nema, ali u svim bivšim jugoslovenskim republikama i dan-danas su dominantni etnonacionalistički pokliči, naročito pred izbore.

Do sada sam napisao brojne kritike srpskog etnonacionalizma koji, kao i svi ostali etnonacionalizmi, insistira na uspostavljanju čvrste veze između srpske kulturne tradicije i ustavno-pravnog poretka Srbije. Štaviše, dokazivao sam da u okviru bilo kog ustavno-pravnog poretka koji bi u svojim bitnim tačkama bio zasnovan isključivo na kulturnoj tradiciji date zemlje, parlamentarni sistem ne bi ni bio moguć. Time, naravno, nisam želeo da kažem da ustavnopravni poredak čiju srž ne čini nijedna kulturna tradicija treba da vrši nasilje nad bilo kojom tradicijom. Sa liberalnog stanovišta – koje zastupam – i izbor individualističkog i izbor tradicionalnog načina života imaju svoje legalno utemeljenje, ali se nijedan od njih ne može pojedincima nametati mimo njihove volje. Svaki pojedinac može biti tradicionalista, ako to želi, ali nijedna tradicija kao sistem običaja i supstancijalnih vrednosti ne može biti legalizovana kao obavezujući način života na nivou društva liberalno ustrojene države. Ukratko, ja sam, u načelu, zagovornik građanske države koja je, modelski uzevši, suprotnost državi sa etničkim predznakom, jer su u njoj nosioci prava pojedinci kao pojedinci a ne etničke grupe. Ili, još jasnije, etnokulturna struktura na nivou društva je irelevantna za ustavnopravni oblik građanske države. Istorijski gledano, prve građanske države u striktnijem smislu te reči (Amerika i Francuska) bile su i ostale tako ustrojene. Iako su im društvene etnokulturne strukture bitno različite, njihovi ustavni principi su veoma slični. Primera radi, iako je u Americi još dominantan protestantizam, a u Francuskoj katolicizam, u obe te države na snazi je princip slobode veroispovesti. Religijska struktura tih društava ne zavisi od samog tog principa, već od slobodne

volje pojedinaca, pošto on njima, kao religijski neutralan, omogućuje da biraju između različitih vrsta vere u koju ubrajam i agnosticizam i ateizam. No, odlučujuća karakteristika tih građanskih država je odvajanje nacionalnosti od etniciteta, utoliko što su svi njihovi državljani iste nacionalnosti, bez obzira na njihovo etničko poreklo (jedina nacionalnost u SAD je američka, a u Francuskoj francuska). Drugim rečima, u pomenutim zemljama ne postoje tzv. posebna kulturna i politička prava manjinskih etničkih grupa, što naravno, ne sprečava njihove pripadnike, da, ako to žele, upražnjavaju etos svojih grupa u sferi privatnoga života. Strogo metodološki gledano, tek u tako postavljenom institucionalno-pravnom okviru može postojati ono što izgleda Bolčić želi – primat individualnih prava, tj. najmanji stepen ograničenja individualnih sloboda. Štaviše, i tome okviru prethodi slobodno izražena volja pojedinaca.

Naravno, Silvano Bolčić mi, pošto ovde uzdižem zemlje u kojima se formalno ne priznaju manjinska prava, može pripisati prikriveni, perfidni prosrpski etnonacionalizam, jer on u svom tekstu pominje samo etnonacionalizam većinske etničke populacije (i to izgleda samo srpske), dok o etnonacionalizmima manjinskih grupa uopšte ne govori. Na te eventualne sumnje mogu odgovoriti sledeće.

Americi i Francuskoj, bez obzira na činjenicu da su u njima nosioci prava isključivo individue kao individue a ne etničke grupe, ne može se osporiti unutrašnje demokratsko ustrojstvo u modernom smislu do kojeg je mom kritičaru stalo. Dakako, manji ili veći raskorak između onog što je zapisano u ustavu i fakticiteta postojao je i postojaće i u njima – nažalost, život kao takav satkan je tako da u njemu nikad ništa neće moći funkcionisati idealno. Te zemlje su imale svoje uspone i padove. U Americi je dugo postojalo ropstvo, ali su se crnci izborili za svoja formalna prava ne rušeći univerzalne liberalne principe već pozivajući se na njih.

Da ne bi bilo nesporazuma, po meni, liberalni poredak postoji samo unutar država. Na međunarodnom nivou pak, odlučujuću reč ima pravo jačega: velike sile teže da povećaju i prošire svoju nadmoć, sve dok to u datom kontekstu mogu, bez obzira na njihovo unutardržavno uređenje. Tako se svojevremeno ponašala antička demokratska Atina, zatim Velika Britanija, SSSR, a danas liberalna Amerika. Ma koliko da sam pristalica unutrašnjeg liberalno-demokratskog uređenja, radikalni sam kritičar tzv. humanitarnih vojnih intervencija liberalne Amerike i njenih NATO saveznika, jer nijedna od njih nije bila utemeljena na međunarodnom pravu koje je, po prirodi stvari, uvek krhkije od unutardržavnog prava. Stoga su se te intervencije uvek i opravdavale pozivanjem na ad hoc uvedene moralne argumente. Ovakva neposredna moralizacija prava podriva same temelje modernog sveta, tj. načelo razdvojenosti prava od morala. Naravno, u procesu uspostavljanja pravnog poretka mogu se u njega ugrađivati i moralni principi, ali kada se taj postupak okonča, onda se pravo i moral moraju apsolutno razdvojiti.

Nisam pristalica teze po kojoj se realni život mora po svaku cenu sabijati u Prokrustovu postelju čistih principa. Stoga prihvatam činjenicu da se pod pritiskom realnog života u građansku državu mogu uvoditi i manjinska prava, ali se ona u nju nikada ne mogu uvoditi na liberalnoj osnovi iz prostog razloga što između građanskih i manjinskih prava postoji strukturalna razlika. Građanska prava, po svojoj definiciji, pripadaju svim članovima takve države, bez obzira na

njihov etnokulturni identitet i profesionalni status i stoga su ona nužno univerzalna, čisto formalna, negativno određena i desupstancijalizovana. Nasuprot tome, pripadnici manjina zahtevaju posebna prava zato što smatraju da je njihova kulturna tradicija od bitne važnosti za reprodukciju njihovog načina života, te da stoga održavanje i razvoj te njihove tradicije moraju biti ustavno-pravno zagwarantovani. Usled toga, manjinska prava ne mogu biti nikada univerzalna, čisto formalna, negativno određena niti desupstancijalizovana (lišena konkretnog etnokulturnog sadržaja). Rečju, građanska prava se dodeljuju nezavisno od etnokulturne pripadnosti, a manjinska prava upravo zavisno od takve vrste pripadnosti.

Dakle, između te dve vrste prava mora od samog početka, makar samo potencijalno, postojati protivrečnost. Dokle će se ta protivrečnost u praksi razviti zavisi od samog karaktera manjinskih prava. Multikulturalna intervencija u ustavnopravni poredak građanske države u vidu reprezentativnih i polietničkih prava može imati integrativnu funkciju u određenim društvenim kontekstima, jer manjine u uslovima takvog tipa prava mogu širu zajednicu u većoj meri osećati kao svoju. Ovakve vrste prava ne moraju, ali mogu voditi i ka radikalnoj homogenizaciji manjinskih grupa na etničkoj osnovi, tj. njihovoj izolaciji od šire zajednice što može predstavljati prepreku slobodnom kretanju ljudi, roba, kapitala i usluga. No, takav oblik etno-homogenizacije može biti i odskočna daska manjinskim grupama za postavljanje novih zahteva, recimo za uspostavljanje etničke autonomije čijim bi ostvarenjem te grupe postale narod u etničkom smislu te reči. Posle ostvarenja takvih zahteva, težnja ka secesiji se ne može isključiti.

Ne uzimajući u obzir ove realnoistorijske tendencije, Bolčić kao da manjine, makar samo prećutno, tretira jedino kao žrtve a ne i kao generatore etnonacionalizma. Šta je to kada Marka Đurića, kao srpskog funkcionera, ma šta ja mislio o njemu, velika skupina albanskih policijskih specijalaca, ne tek hapsi, već ga, kada je pao na zemlju, vuče po njoj uz urlike i gromke aplauze mase prisutnih Albanaca? Šta je to kada skupina tih policajaca upada u salu gde se održavao mirni sastanak Srba, ruši ljude pred sobom, gazi preko njih i gotovo svakog ko je sedeo za stolom udara kundakom u glavu? Šta je to nego izliv razularenog albanskog (manjinskog) etnonacionalizma. Šta je bio Zukorlićev zahtev za dobijanje specijalnog statusa za Sandžak, pri čemu se zalagao i za pripajanje onog dela Sandžaka u Crnoj Gori, nego pokušaj izazivanja krajnje nestabilnosti u Srbiji koji se mogao završiti i krvoprolićem.

Kada sam bio pozvan na naučni skup u Skoplje u organizaciji tamošnjeg Instituta za filozofiju, jedne prilike seo sam u taksu kako bih se, po dogovoru, sastao sa makedonskim kolegama u restoranu blizu Vardara. Vozeći se upitao sam taksistu da li taksisti s ove strane Vardara prelaze na onu stranu te reke, i obrnuto, on mi je odgovorio negativno. Ova naoko banalna činjenica iz svakodnevnog života rečito je svedočila da Albanci i Makedonci u makedonskoj državi žive ne jedni sa drugima već jedni pored drugih. Mislim da Silvano Bolčić nije u dovoljnoj meri privedo k svesti činjenicu da je glavni uzrok etnonacionalističkih procesa koji potresaju dobar deo sveta ideologija multikulturalizma koja je u svom radikalnom obliku radikalna kritika građanske države.

Ja sam predložio sazivanje ustavotvorne skupštine tek posle pada sadašnje vlasti, jer se za ovim tipom skupštine poseže u prekretnim vremenima kada se oseća potreba da se uspostavi

diskontinuitet sa prethodnim, najčešće autokratskim oblikom vladanja. Vučićev način vladanja sve više i više naginje ka tzv. suverenoj diktaturi u kojoj su, za razliku od komesarske diktature, suveren i diktator objedinjeni u jednoj te istoj ličnosti, te se stoga on pokazuje kao neprikosnoveni kontrolor sve tri grane vlasti. Ovakav svoj položaj on nije obezbedio samo grubim kršenjem postojećeg ustava, već i bezobzirnim korišćenjem krajnje slabih tačaka ovog ustava. Kad to kažem pre svega mislim na ustavno-zakonsko formulisanje podele vlasti kao nužnog uslova za ustanovljenje pravne države. Naime, u tom ustavno-zakonskom sklopu ne postoje dovoljne institucionalne garancije za nezavisnost pravosuđa. Ilustrovaću to na primeru načina izbora izbornih lica (sudija) za Visoki savet sudstva, koji bi trebalo da bude najviši garant nezavisnosti sudstva kao takvog. Prilikom izbora tih sudija ne učestvuje nijedno sudsko telo, već se one izglasavaju u narodnoj skupštini, što u našem parlamentarnom kontekstu znači da ih bira izvršna vlast, pošto ona ima većinu poslanika u skupštini. Time su sudije, ako kojim slučajem nisu poslanici, u potpunosti isključene iz procesa glasanja za svoje predstavnike u ovoj najvišoj instanci sudstva. Ako se uzme u obzir i činjenica da su u članove Visokog saveta sudstva uključeni predsednik Vrhovnog kasacionog suda, ministar pravde i predsednik odgovarajućeg odbora u skupštini, dakle, oni koje imenuje Narodna skupština, onda postaje jasno da je telo koje bi trebalo da bude glavno jemstvo za nezavisnost sudstva, preobraženo u parlamentarno telo, u instrument vladajuće većine, jer izbor njegovih članova zavisi totalno od volje te većine. Ako se ovome pridoda podatak da je napuštena ideja o tzv. organskim zakonima za čije je donošenje neophodna neka vrsta kvalifikovane većine, da je ustavni sud, zahvaljujući načinu izbora njegovih članova, pod kontrolom vlasti i mnoge druge stvari, onda postaje očigledno da je izrastanju Vučića u suverenog diktatora kumovao u ne maloj meri i postojeći ustav.

Nezasnovana je Bolčićeva bojazan da se može desiti da u sazivu eventualne ustavotvorne skupštine bude ista politička većina kakva postoji u sadašnjoj narodnoj skupštini koja bi donela gotovo isti ustav kakav je ovaj postojeći. Jer posle nedragovoljnog pada svake vlasti njen rejting znatno opada, pogotovo, ako se na osnovu donesenog zakona o lustraciji određeni broj njenih visokih funkcionera odstrani iz javnog i političkog života. Pored toga, način organizovanja izbora za ustavotvornu skupštinu ne mora se poklapati sa načinom izbora poslanika za redovnu skupštinu. Osnovna prednost ustavotvorne nad redovnom skupštinom kad je reč o donošenju ustava sastoji se u tome što u okviru one prve nisu još oformljene ni vlast ni opozicija: oni će se oformiti tek nakon raspuštanja ustavotvorne skupštine, na parlamentarnim izborima koji će biti održani prema novousvojenim procedurama. Donošenje ustava u okviru redovne skupštine u daleko većoj meri je opterećeno interesnim kalkulacijama okrenutim ka tendencijama obezbeđivanja privilegovanog položaja izvršnoj vlasti.

Naravno, odredbu o obavezi očuvanja teritorijalnog integriteta građanske države ne treba posmatrati kao ekstremni etnonacionalizam, već kao odredbu koja proističe iz same prirode građanske države kojoj je primeren državno-teritorijalni pojam nacije, te je ona stoga svojina svih njenih građana, nezavisno od njihovog etničkog porekla. To je bit liberalnog nacionalizma koji ne favorizuje nijedan etnicitet već državu. Ali, njegova lozinka nije Država iznad svega, već samo ona država koja štiti individualna prava svih njenih građana bez obzira na njihov etnokulturni i rasni identitet.